

Codreanu Kapitány

Széljegyzetek Oliver Jens Schmitt Codreanu-életrajzához¹

Végre! Végre egy körültekintő Codreanu-életrajz. Mert járt neki, hiszen Hitler és Mussolini mellett ő, Corneliu Zelea Codreanu a harmadik nagy fasiszta vezér, szervezete a Szent Mihály Légio vagy másképpen a Vaszárda a harmadik erős fasiszta, amely még az ő életében nem indult osztódásnak, mint például a magyar szélsőjobboldali nyilas mozgalom.² Emellett Codreanunak aurája van, hiszen korai halála miatt még nem is követhetett el olyasmiket, amiket európai példaképei. Sőt, éppen őt gyilkolták meg galádul. S míg Hitler chicagói gengszter benyomását keltette, Mussolini pedig egy pohos bohócét, egyik amerikai újságíró szerint – akit zsidó mivolta miatt is taszított az antiszemitizmus úgy vélte – a Codreanu olyan jó kiállítású, hogy „Hollywoodban sikert aratna”, sőt nem is román típus.³ Evolának is jobban tetszett a román Kapitány, mint a német Führer vagy az olasz Duce. Mégis „eddig nem bontakozott ki komoly vita arról, hogy milyen helyet foglal el a román történelemben” – írja Oliver Jens Schmitt az első komoly Codreanu-életrajzban. (A szerző ismert Balkán-kutató, legismertebb művei Koszovó története, Albánia története, Szkander bég-monográfiája, az utóbbi években pedig Vaszárda-tanulmányokkal alapozta meg jelen könyvét, és természetesen alapos levéltári kutatásokkal.) De ami az említett komoly vita hiányát illeti, nemcsak ezt lehetett volna szóvá tenni, hanem a komolytalan vitát és az őt követő nagy botrányt. Az egyik médiaember ugyanis nekidurálta magát, de kétévi studiózás után csak egy kis tv-beszélgetésre futotta, melynek során Codreanut romantikus hősnek nevezte, ami éles tiltakozást váltott ki, a tiltakozás pedig óvatos szolidarizálást stb.⁴ Aztán a Szent Mihály Légio alapításának 88. évfordulóján – napra pontosan – 2015. június 24-én megint törvényt fogadtak el a legionárius propaganda ellen. A Legionárius Mozgalom hivatalos honlapja meg is szűnt,⁵ de azért még sok legionárius múltidéző honlap maradt, amelyek nélkül egyébként nehéz is lenne a mozgalom történetét kutatni, mint ezt Jens könyve is példázza. És még sok más, mert a Légio divatban van. Például az is nagy üzlet, hogy Codreanu utolsó pere kapcsán gyűjtött anyagot facsimilében – osztályon felüli minőségű papíron – kiadták, természetesen borsos áron, pedig feltehetően volna az internetre, mint ahogy a mi középkori okleveleink fenn vannak. De akkor oda lenne az üzlet. És egy ilyen kötet már-már ereklye, mert még ezekben találjuk a legtöbb eredeti Codreanu-levelet, hiszen a Vaszárda a maga levéltárát még idejében többször is megsemmisítette. Ezért Codreanu életírójának egyszerre van nehéz és könnyű dolga. Sok a legenda, kevés a hiteles forrás. A sok pletyka olyan, mint a szirének éneke, igaz, értjük, de Jens fegyelmезetten hajózik a cél felé. Csodálom, de nem irigylem, mert szeretem a pletykákat, és majd jelzem is, miért.

De először hadd jelezzem, a könyv egyik nagy erényét. Azt, hogy a szerző nem mondja fel a szokásos historiográfiai liturgiát, nem visz bele a fasiszta-irodalom sűrűjébe és az életrajz-írás módszertani zsargonjától is megkímél. Felidézi a Codreanu-kultuszt, majd elmondja hőse életét, 5–9 oldalas fejezetenként haladva egy-egy tematikai mozzanatot emel ki, amivel némileg megbontja a kronológiát. Az elbeszélés főerénye a koherencia. Ismert dolgokat úgy tesz szóvá, hogy azok már nem mozaikdarabkák, hanem szép összképet adnak az egyébként elszomorító historiográfiai tájon. Például eddig is tudtuk, hogy Codreanu apja nacionalista volt, de az emlékirat-irodalomban fia árnyékába szorul, és

groteszk figuraként jelenik meg. (Például, 1934-ben a jilvai börtönben órákon keresztül imádkoztatta legionárius társait, mire a Légió papjának kellett szólni a Kapitánynak, hogy állítsa le a papát. Jó pletyka – kár hogy kimaradt, csak a papa alkoholizmusa került említésre.) Jens viszont hosszan idézi Ion Zelea Codreanu megnyilatkozásait, amelyeket akár a fiú is produkálhatott volna, méghozzá azok misztikus jellege miatt is. És mélyen igaz lehet a tézis: apja formálta a fiút, aki apja apokaliptikus ígét már nem átgondolta, hanem inkább átélte. Corneliu, a fiú a nacionalista misztika légkörében nőtt fel és a szélsőséges antiszemitizmusában. Keresztapja az az A. C. Cuza professzor volt, akinek tudománya – a politikai gazdaságtan – kimerült a zsidók kárhoztatásában, de miután nem csapongott, hanem témájánál maradt, akadémikus is lett. Csakhogy amíg az apák elsősorban a verbális erőszakot művelték, a fiúk a tettek mezejére léptek. Az ifjú Codreanu katonaiskolába járt, ott tanulta meg a fegyelmet és fegyelmezés tudományát. 1916-ban – tizenhét évesen – a frontra is kiment az apjához, de hazaküldték. Aztán a feltételezett szovjet támadás ellen szervezte szabadcsapatba iskolástársait, majd joghallgatóként a jászvásári sztrájkőrök élén jeleskedett. A vasútjavító gyár tetejéről leszedte a vörös zászlót, és kitűzte a trikolorot. Azt, hogy Codreanu „munkásaktivistaként” kezdte közéleti pályáját, okkal hangsúlyozza Jens, hiszen a legtöbb propaganda-fényképen népviseletben szerepelt, és később munkásvezérként nagyobb erőt tudott felmutatni, mint paraszt- vagy diákvezérként.

Viszont a Kapitány alapvetően frusztrált volt, állandó veszélytudatban élt, mint akit méltánytalanul üldöznek és jogtalanul bántanak, és ezt az érzést „átvitte a nemzet egészére” – hangsúlyozza Jens könyve végén, de már az életút elején mindez tetten érhető. A nemzet szenvedéstörténetét interiorizálta az ifjú Codreanu, és nemcsak ő. Románia győztesen került ki a világháborúból, mégis frusztráltan. Hiszen hadseregét hamar felőrölték, és kénytelen volt megalázó békét kötni, majd a magyar kommün leverésében jeleskedett, de az újabb békeszerződést a nyugati hatalmak diktálták, és ezzel együtt járt a kisebbségek jogainak és a zsidók állampolgárságának biztosítása. Azok a diákok, akik a háborúban a külső fronton nem harcolhattak, immár csak a belső ellenség: a zsidók és a kommunisták ellen léphettek fel. 1922 végén már úgy elfajultak a diáktüntetések, hogy az egyetemeket egy félévre be kellett zárni. Ezekben a *numerus clausus*ért folytatott mozgalmakban Codreanu elemében volt. Jens be is számol arról, hogy még a nagy verekedések előjátékaként Corneliu társaival feldúlt egy újságos-kioszkot, mert az újságáros egy kövel védekezett, amikor az ifjú harcos megütötte. A rend kedvéért fel kellett volna vázolni a pontosnak tűnő forгатókönyvet: először Codreanu felpofozta a hírlapárust, mire ez egy kövel fejbe vágta, hogy aztán a sérült harcos 50 társával térjen vissza elégtételt venni.⁶ Ez persze nem jelenti, hogy gyáva volt, csak jó katonaként felmérte az erőviszonyokat. (És elképzelhető, hogy a csorbát kiküszöbölendő, ajánlkozott egyik egykori katonaiskolai ezredes-tanárának arra a feladatra, hogy ha 8-10 embert át akarnak dobni a román–oros határon, akkor őt is vegyék számításba.⁷ Az akció elmaradt.) Viszont azt a diákot, aki őt újságban támadta, ugyancsak felpofozta. Jens szerint ez a gesztus egész életstratégiáját jellemzi: a hagyományos becsület-kódexet a törvény felé helyezte, párbajra ugyanis nem tartotta érdemesnek a bántalmazottat. A diák „erőszak-aktivista” aztán Németországba ment „antiszemita misszionáriusként”, majd hazasietett, hogy a 22-es nemzedék élére álljon. (Az idézőjeles minősítések Jens könyvének fejezetcímeiből vannak.) Csakhogy a diákmozgalom nem ért célt. A zsidók egyenjogúságát alkotmányba foglalták. Apák és fiúk reakciója jelezte az utak elválását. Codreanu Jászvásárt zsidó-kravallt szervezett, majd nyolcadmagával merényletet tervezett azok ellen, akiket az alkotmányozásban bűnösnek tartottak. Az apák, Cuzával az élen pártot alapítottak, a „Keresztény Nemzeti Önvédelem Ligá”-ját, amelyben a fiúk még tevékeny szerepet játszottak, bár a hasznot

az apák fölötték le, akik a parlamentben jó pénzért szellemeskedtek. Ami az összeesküvést illeti, ennek története kapcsán alaposabban kellett volna megrajzolni a testi-lelki jó barát – Ion Moța – portréját. Míg Codreanu lett a kard, Moța a toll. Ez találta ki, hogy le kellene lőni az árulókat, akik még a zsidóknál is nagyobb veszélyt jelentenek. Na de azért a zsidók sem maradtak ki. Codreanu emlékirataiban szépen beszámol arról, hogy megvitatták: ki a bűnös a román nép megaláztatásáért? A románok vagy a zsidók? A kollektív bölcsesség eredménye: először a románok, aztán a zsidók. Azok az aljas románok, akik eladták magukat a zsidóknak, árulók. A kérdés már csak az volt, hogy a – szerintük – kétmillió zsidó közül, kiket vegyenek elő. „Neki álltunk, gondolkodtunk, megvitattuk – emlékezik Codreanu –, és a végén úgy találtuk, hogy a Románia elleni zsidó támadás parancsnokai a rabbik, a rabbik valamennyi vásáros helységről és városból. Ők vezetik a zsidó tömeg támadását, és bárhol is elesik egy román, az nem véletlen. A rabbi igézte meg. Minden politikus mögött van egy rabbi, aki megparancsolta a Káhálnak vagy a zsidó bankárnak, hogy fizessen. Minden zsidó újságban és módszerben – mi rágalom, hazugság, izgatás – ott van egy rabbinak a terve.”⁸ Ez ma már vicclapba illő korántsem vicces gondolkodásmódnak tűnik, és ha nem tudnánk, miről van szó, eltűnődhetnénk, hogy ez a gondolkodásmód a valóság szatírja vagy a szatíra valósága.

Az összeesküvők akciója a börtönben ért véget, mert egyik társuk elfecsegte a tervet, mire ezt Moța egy becsempészett revolverrel le akarta lőni, de csak megsebesítette, pedig nem tagadta a kihallgatáson: „azt akartam, hogy meghalljon”.⁹ Codreanu pedig a perben kijelentette, hogy nem tudott semmit barátja tervéről, de „sajnálom, hogy nem én lőttem, mert én jobban céloztam”.¹⁰ És talán azért is ki kellett volna alaposabban térni Moța szerepére, mert ezek után, aki vezéri szerepre igényt tartott, annak valóban jobban kellett célozni, és nemesebb vadat leteríteni. Megtörtént, Codreanu hosszas vívódás után lelőtte a jászvásári rendőrfőnököt, aki a zsidóverő diákokat ugyancsak elverette, köztük magát Codreanut is. De mindkét „revolverhős” megúsza, a sajtó és a hivatalos rendszer iránti utálat csak fokozta a szimpátiákat az összeesküvők iránt, akik romantikus szabadsághősökként jelentek meg egyre többek képzeletében. Az apák harcostársaiból álló esküdtszék pedig felmentés mellett állt ki. Codreanu kultikus figuraként léphetett ki a tárgyalóteremből, esküvéje pedig valóságos népünnepély lett. „Népi álompár” – írta Lens az ifjúházasok fényképe alá. De milyen álom?

Ha már Bécsben készült a könyv, egy kis freudi „álomfejtés” talán nem ártott volna. Igaz, a forrás Petre Pandrea pletyka-könyve, és ezt Jens már eleve kétes forrásnak nyilvánította, íróját is. Pedig érdekes ember lehetett, akit 1944 előtt azért csuktak be, mert ügyvédként kommunistákat védett, utána viszont azért, mert apácákat. Igaz, sógora is volt annak a Lucrețiu Pătrășcanunak, aki némi nyugatos orientációt képviselt a kommunista párton belül, és ráadásul az 1944-es kiugrásban ő képviselte a pártot, a múltat pedig át kellett írni, és ennek részeként őt, a fő tanút kivégezték. A kommunisták Pandreát többször is bebörtönözték, a végén pedig megbízták a Vaszgárda történetének megírásával, sőt, még fogolyként javaslatot is tehetett, hogy legionárius fogolytársait, ha kiengedik, milyen állásba helyezték el. Addig pedig emlékeztek és pletykáltak. Igaz, három tabu téma volt: borászat, szex és konyha. A legionáriusok imádkozással el is tudták fojtani a kísértéseket. (A kommunisták már rosszabb helyzetben voltak, ösztöneiket az ateizmus nem fékezte, a majdani pártvezérnek, Gheorghiu-Dejnek például megtetszett egy legionárius ifjú, de ez viszont nem akart vele közöszlenni, hanem elmondta megkísértését társainak. Össze is ült „a foglyok bírósága” és száz csapásra ítélte a szerelmes kommunisztát, akin elvtársai előtt egy-egyvet csapva az ülepére – végre is hajtották az ítéletet.¹¹ Ezek után – egykori illegális harcostársak szerint – be kellett érnie Ceaușescuval.) Pandreában feltámadt a lélekbúvár,

és továbbadta, amit a Kapitány egyik testvérétől Cătălintól és Victor Vojentől hallott. Eszerint a Kapitány még meg is akarta ölni Victor Silaghit, mert tetten érték, amikor feleségével közösült, és így „a csúnyácska ribanc” besározta a nagy eszményeket. Pandrea szerint ez a botrány és az, hogy Moța a Kapitány nővérét, Iridentát úgy vette feleségül, hogy ezt Cuza fia már teherbe ejtette, nem maradt következmények nélkül: „Ezek az erotikus kalandok a nemzeti politikában katasztrófális szerepet játszottak, beteges személyiségeket dinamizáltak, és beteges ideológiai irányzatokat hoztak létre, amelyekben a bosszúvágy az elleplezett reménytelenséggel félelmetes és szörnyű robbanásokhoz vezetett.”¹² Kétségtelen, nem szép a szirének éneke, sok benne a börtön-folklor, és akár tudatos hazugság lehet. Ugyanakkor Pandrea visszafogott, ha arra a hatalmas és szépen illusztrált Vasgárda-történetre gondolunk, amelyet mintegy 50 fogollyal állítottak össze, többek között Radu Mironovici-csal, aki egyike volt a merénylőknek, majd a Légió-alapítóknak. E hatalmas műben Codreanu akár megerőszkolásra is vetemedő szexmániás, szifilitikus manipulátor, aki még jól fel is pofozta Iridentát, mert nem tanúsított kellő alázatot férjével szemben, ez, Moța pedig a rossz családi légkör miatt ment volna Spanyolországba, ahol a polgárháborúban – Madridtól nem messze Majadahondánál – életét vesztette egyik társával, Vasile Marinnal, és emlékművük ma is legionárius zarándokhely, az antikommunista keresztesháború emlékhelye, miközben Majadahonda testvérvárosa a mi Ferencvárosunk, amelyről a város rusztiikus parkját is elnevezték. Érdekes, hogy ez az említett nagy mű is kíméli Moțát, holott kulcsfigura, a Kapitány profétája, Codreanu helyett is örült, amikor egy belső árulóval leszámoltak. Jens említi, hogy 1938 februárjában az egyik spicli szerint a Vasgárda vezetőinek körében felmerült II. Károly király és a királyi dinasztia megdöntésének és Moța kisfia királlyá kikiáltásának gondolata. És ha már pletyka, legyen pletyka! Ezt és Pandrea Cuza–Iridenta pletykáját némileg az is hitelesíti, hogy miután Moța feleségül vette Iridentát, és ez teherbe esett, lelkesen írta sógorának: Mihály arkangyaltól fogant a magzat. Codreanu apja részegen le is térdelt előtte, és imádkozott, dinasztia alapításának reményében. Márpedig még 1937-ben valóban közzé tették Moțának azt a levelét, amelyben arról írt, hogy nejevel való közös életük olyan tiszta volt, mint az angyaloké, és a terhesség „természetfeletti”, és „nagy csoda fog történni”. Codreanu azért érezhette a helyzet pikantériáját, és csak lekenhette azt a bizonyos pofont... Ez a kis családi történet pedig csak megfűszerezhette a „Keresztény Nemzeti Önvédelem Ligá”-ján belüli ellentéteket. Cuza szokásos pártot akart, Codreanu viszont híveivel olyan paramilitáris szervezetet, amely elég parlamenti képviselőre tesz szert és aztán az alkotmányos rendet is felborítja. A fiuk rendszerváltást akartak, és ebben a Kapitány papája is követte fiát, és valóságos vándorprédikátorként vett részt a választási küzdelmekben, és míg a Liga emberei a zsidókat terrorizálták, a Vasgárda emberei a karhatalommal hadakoztak. Pandrea jól megragadta a Vasgárda által hozott minőségi fordulatot: „a bottól a revolverig”. Igaz, 1940 szeptemberének elejéig a legionáriusok 11 embert öltek meg, miközben több mint 500 legionárius jutott erre a sorsra, maga a Kapitány is. Viszont addig a legionáriusok lelőttek két miniszterelnököt, látványosan végeztek azzal az árulóval, aki állítólag meg akarta mérgeztetni a Kapitányt, és ami nagyobb bűnnek számított, kétségbe vonta román származását, és híveit homoszexuálisoknak nevezte.

A mozgalom története néhány mondatban is összefoglalható: Codreanu 1927-ben öt társával megalapította a Szent Mihály Légiót, aztán 1937-ben már elmondhatta, hogy egymilliónyi vagyunk. 1933-ban ugyan betiltották, de válaszként három elszánt legionárius lelőtte a miniszterelnököt, Ion Ducát, ezután Codreanu olyan fedőpártot hozott létre – Mindent a hazáért –, amely 1937 végén a választásokon a harmadik helyen végzett. A király hiába ajánlott neki miniszterelnökséget cserébe a kapitányi tisztségért, Codreanu nem

alkudott, hiszen ha tisztséget vállal, éppen úgy elhasználódik, mint a többi párt. Csakhogy a mozgalom egész habitusával a belső rendet veszélyeztette, német orientációjával pedig az ország semlegességét. Ezért a király bevezette a maga diktatúráját, Codreanu és jelentősebb embereit befogatta, majd a koncepciók perben elítéltette, 1938 novemberének végén pedig a Kapitányt tizenhárom társával együtt meggyilkoltatta. Egy év múlva válaszként kilenc elszánt legionárius Armand Călinescu miniszterelnököt lőtte le, mire azonnal mintegy 300 bebörtönzött legionáriust végeztek ki, tetemeiket pedig közszemlére tették. De miután Románia elvesztette Besszarábiát és Észak-Erdélyt, 1940 szeptemberének elején Antonescu tábornok elkergette a királyt, és hogy népi bázisa legyen, maga mellé vette a Légio maradékát. Csakhogy a hirtelen felduzzadt Légio csak bajt csinált, destabilizálta az országot, Hitlernek pedig a szovjetellenes háborúhoz stabil szövetségesre volt szüksége, és ezért hagyta, hogy Antonescu 1941 januárjában felszámolja a Vasgárdát. Horia Sima, a Kapitány utódja embereivel Németországban nyert menedéket, mert velük lehetett sakkban tartani Antonescut, akit egyébként a Führer jobban kedvelt, mint Horthyt. 1945 után a hazai Vasgárda vezetősége semlegességi alkut kötött a kommunistákkal, akik aztán több ezer legionáriust lecsuktak, és csak 1963–64-ben engedtek ki a börtönvilágból, ahol Codreanu szelleméből merítettek erőt, ahogy tudtak. De látniuk kellett, hogy a Vasgárda önálló erővé sohasem válhatott, mindig csak valamelyik nagyobb erő farvizén mozgott, felhasználták és elhasználták, majd felszámolták. Codreanu ezt megérezte, ezért nem akart idő előtt hatalomra törni, hanem amikor megkísérették a hatalommal, mint a király tette, azzal válaszolt, hogy még nem érett meg a Vasgárda a hatalomra, ami a mozgalmon belül sok elégedetlenséget keltett. De az idő őt igazolta.

Milyen ember is volt Codreanu? Személyisége nehezen megragadható – hangsúlyozza Jens, miközben következetesen mutatja be a Kapitány szerepvállalásait a tisztnövendéktől egészen az önéletíró értelmiségi szerepjátékáig, miközben az ember kemény magja: a misztikus. A történeti szociológia mestere, a kortárs H. H. Stahl szerint „katasztrofális ostobaság” jellemezte, „nem tudott beszélni”, csak jelszavakban, ugyanakkor elismerte, hogy a modern román történelemben egyedül neki sikerült társadalmi-misztikus irányzatot elindítania.¹³ Ezt említeni lehetett volna, de még inkább Nichifor Crainic jellemzését, annál is inkább, mert Jens maga is jelzi, hogy Crainic, az ortodox irodalmi irányzat főnöke – emlékiratai szerint – szép hosszú parlamenti beszédet írt a Kapitánynak, akivel szépen fel is mondatta, de ez aztán a tett helyen belesült a szónokolásba. A szóvirágfűzéshez egyébként külön tehetség kell. Codreanunak sem volt. De mit is lehetett volna azon cifrázni, amit elmondott: mártír- sőt keresztire feszített nemzedékhez tartozik, megvédi atyáink hazáját, és élet-halál harcra szánta el magát az ellenség, a zsidók ellen.¹⁴ Kétségtelen, hogy ezt Crainic jobban tudta cifrázni, de minek? Különben is Crainic szerint a fiatalokat nem is érdekelte, mit mond a Kapitány, mondván, hogy eszméik nekik is vannak, csak látni akarták Őt és hinni benne. Míg Mussolini és Hitler maguk teremtették meg a nacionalista pszichózist, Codreanunál fordítva történt, ő ennek a lelkiállapotnak a terméke lett.¹⁵ Crainic maga is ennek a pszichózisnak egyik kialakítója volt, annál is inkább, mert lapjával néhány éven keresztül a Vasgárda ideológusa akart lenni, viszont látnia kellett, a nagy balkáni fecsegés világában a hallgatás olyan tulajdonság lett, amely szervező készséggel párosulva erőt jelentett. „Ha beszélt – írta ugyancsak Crainic Codreanuról – olykor mondott valamit, de ha hallgatott, akkor mindent elmondott.”¹⁶ Az enyhén pocakos Crainic kellő irigységgel írta le azt is, hogy egy kis legionárius négy nap gyaloglás után megérkezett a Kapitányhoz, hogy a boldogságtól ragyogva elmondja, látni akarta, mire Codreanu a hosszú mese után csak annyit mondott: „Jól van, kamerád!”, és amikor a zarándok azt kérte, hogy üzenjen otthoni társainak, akkor a Kapitány, megint: „Mondd meg nekik,

hogy jól van! Jól lesz!” A zárandok átszellemülve távozott. Terméke ez a jelenet annak a messianisztikus hangulatnak és megváltás-igénynek, amelyet Jens gondosan ír körül, és ennek jellemzésére külön fejezetet szentel annak, ami a Duna menti Maglavitban történt. Éspedig a falu pásztorának megjelent az Úristen, aki bűnbánatra szólított, ezt pedig a pásztor meg is hirdette, majd a falu papja valóságos Lourdes-ot szervezett az odaseregglő tömegeknek. Rögton kételyek is merültek fel a pásztor épelméjűségével kapcsolatban. Jens félig debilisnek tartja a pásztor, és a tekintélyes Parhon professzor véleményét idézi, de a tetthelyre hivatalosan kiküldött, szintén kiváló George Marinescu neurológus szerint „sokkal normálisabb, mint sokan közölünk”. Ez persze nem sokat jelent, és az is igaz, hogy Marinescut a pásztor mentette meg a lincseléstől, és ott helyben paroláznia kellett a pásztorral és nyilatkoznia. Ma is sokan nevetségesnek tartják a fejleményt, de végül is sokan meggyógyultak. A kor viszont gyógyíthatatlannak bizonyult. Romániában legfeljebb élesebben mutatkoztak meg azok a társadalmi sebek, amelyeket a modernizáció ütött. És sok igazság volt abban, hogy Gheorghe Furdui, diákvezető legionárius 1938-ban a törvényszéken kimondta: Codreanu mítosza „egy nemzet csodálatát fejezi ki egy ember iránt”, egyébként „ezért a mítoszért felelősek azok a hatóságok, amelyek miatt Codreanu szenvedett”.¹⁷ Ezt a szenvedést Jens így jellemzi: „A fiatal értelmiségiek és a paraszti társadalom elindulását a modern tömegtársadalommá válás útján erőszak és szorongás kísérte. Aligha élte ezt át olyan mélyen más, mint Codreanu.” A legionárius emlékezetben a poklokban szenvedni kész hősként jelenik meg, aki nemcsak azt mondta, hogy „magunkra vesszük e nép minden bűneit”, hanem azt is, hogy „kész akár tízezer évig szenvedni a pokol szurkos üstjében azért, hogy népe egy lépést tegyen a megváltás útján”.¹⁸ Amikor 2006-ban egy angol történész megkérdezte az egyik lelkes legionárius túlélőt, Șerban Milcoveanut, mit tart Codreanu legfontosabb tulajdonságának, a válasz: „a célenergiát”, azt, hogy kisugárzásával az ország legkülönbözőbb részeiben sok „kis Codreanut” tudott teremteni.¹⁹ Másképpen: a Kapitány a modernizációs átmenet során elszabaduló és felhalmozódó energiákat a Vasgárdával koncentrálni tudta. A folyamat jellemzéséhez talán fel lehetett volna idézni Mircea Vulcănescu helyzetjellemezését, hiszen a fiatal értelmiségi nemzedék egyik legsokoldalúbb alakja egyszerre tudta belülről és kívülről látni a Vasgárdát, amelyben szerinte három társadalmi réteg olvadt össze: a szélsőjobboldali diákság, a zsidó konkurenciát eltávolítani akaró kispolgárság és a legnagyobb csoport: a mozgalom baloldali irányzata által megnyert munkásság. Emellett aktív szerepet játszott néhány arisztokrata és a helyzetével elégedetlen értelmiségi.

Vulcănescu úgy vélte, hogy maga Angelescu, a liberális oktatásügyi miniszter a diáklétszám-emeléssel, „kulturalizáló mániájával” lett „az igazi alkotója annak az erkölcsi légkörnek, amelyben kifejlődött a Gárda”.²⁰ Elsőgenerációs diákságról van szó. Ezrével jöttek faluból a városba. Az értelmiségi-termelés célja részben a kisebbségek kiszorítása volt a hivatali életből, részben a társadalmi mobilitás biztosítása. Csakhogy az állam részéről az egyetemet végzők számára az elhelyezkedési lehetőségeket nem biztosították, de még a zavartalan tanulás feltételeit sem. 1938 májusában a bukaresti rendőrfőnökség is elismerte, hogy a meglévő diákokon higiéniai és erkölcsi körülményei borzalmasak.²¹ Vulcănescu szerint a nacionalista diákcsoportoknak a „normális etikája” annak a prototípusnak tekinthető diáké kellett volna legyen, aki hétévi diákoskodás után identitászavarában – hogy némi pénzhez jusson – megölte a saját szüleit, úgy érezve „minden jár neki és mindenre kész”. (Az eset nagy sajtóvisszhangot váltott ki.²² Nem véletlen, Codreanu 1938-ban megmondta a katonai ügyésznek, hogy szervezetébe nem veszt fel olyan elemet, aki meghasonlott szüleivel.²³) Vulcănescu a Légión jelentőségét a következőben látta: a legionárius diákok etikája, bár „ugyanerre az alapra épült, [mint a szülőgyilkosé,] mégis

ellenkező irányt vett”. A Légiónak tett hűségesküjük nemcsak az érvényesülés reményét kínálta, hanem megerősítette őket a kísértésekkel szemben. „Ha nem volt mit enniük, nem siránkoztak és nem loptak, hanem úgy érezték, hogy »fekete böjtöt« tartanak, azt képzelték be maguknak, hogy eszményeikért böjtölnek. Ha vétkeztek, szörnyű büntetéseknek vetették magukat alá. Lelkesedés, valamiféle fanatizmus, szeretet és gyűlölet furcsa vegyüléke kerítette hatalmába ezt az ifjúságot, amely azt hitte, hogy az arkangyalok vették védőszárnyaik alá.” És ennek a misztikának tulajdoníthatóak a hőstettek és a véres bosszúállások is. „Ezen fiatalok révén a román társadalom eltért a maga konstruktív erőfeszítésétől, továbbá azon valóságos pszichózis révén, amely idealista kezdeteiben vonzott, de későbbi sötét és rendőri következményeiben félelmetessé vált.” A kispolgárságot – amelyet kereskedők, kézművesek, hivatalnokok, ügyvédek, orvosok, mérnökök stb. alkottak – más cél vezérelte, mint a mozgalom alapítóit, de közvetlen céljaikban – a zsidók kiszorításában – találkoztak. A kispolgárság „realista radikalizmusa” kiegészítette a diákság „radikális idealizmusát”, és „kapcsolatot biztosított a román társadalom legdinamikusabb, legamorfabb és legplasztikusabb társadalmi kategóriájával: a külvárossal (*mahala*).” A munkásokhoz antikommunizmusa vezette el a Vasgárdát, de aztán „a legionárius munkásmozgalom a munkástanácsok jellegzetes tette kész szelleme és sajátos forradalmi mentalitásának a hatása alá került. Tevékenysége veszélyesen kisiklott, egyes vezetők melegegésére, mások aggodalmára.” Amit viszont Vulcănescu is érdekesnek tartott, az a parasztság magatartása volt. A hegyvidéki és elsősorban a moldvai hegyvidéki parasztok, és néhány kivételtől eltekintve, a szegények vonzódtak a Vasgárdához, ezek körében egyre „fenyegetőbb” hódított teret „az ember és a hold” jelszava. (A hegyvidéki parasztság elsősorban hajdani szabad elemekből állt, míg a síkvidéki szegények a jobbágyvilágból kerültek át.) Az értelmiség pedig az államhatalom fellépése után már nem tudott elszakadni a Vasgárdától. Vulcănescu legjobban saját értelmiségi nemzedékében ismerte ki magát, személy szerint ismerte azokat, akik gyorsan akartak karriert csinálni vagy egyszerűen munkanélküli kiválóságok voltak. És azt is látta, hogy a Vasgárda vezetése tartva az értelmiségiek opportunizmusától, próbáknak vetette őket alá, mielőtt befogadta volna. Amikor azonban az államhatalom keményen fellépett a legionarizmus ellen, ezen értelmiségiek és a Vasgárda kapcsolata „feloldhatatlanná” vált, nem tudtak elszakadni a mozgalomtól.²⁴ Valóban, azok is, akik megtagadták a mozgalmat, lelkükben kötődtek hozzá, egy komoly kivétellel, és ez Cioran, az egyetlen a nagy európai fasiszta gondolkodók közül, aki nyíltan is megtagadta múltját, igaz, frivol módon, de nem köntörfalazott, mint Heidegger, Jünger, Céline, Eliade...

Nagy kérdés a mozgalom és az ortodoxia viszonya. Jens tényyszerűen jellemzi a mozgalom ideológiai sokszínűségét, és azt, hogy Codreanu magát az Egyház részének tartotta, lovagi rendhez hasonló hívő elitközösség vezérének. Ugyanakkor az ateista Cioran vetette papírra 1936-ban a fasiszta forradalom alapkönyvét, „Románia színeváltozását”, amelyben egyébként meg sem említi a Vasgárdát, hogy aztán 1940-ben ő írja meg a legértelmesebb Codreanu-eulógiát. Mircea Eliade pedig a Vasgárdát vallásos mozgalomként állította be akkor és utána is, a legionáriusokat pedig igaz keresztényeknek. Jens szerint a legionáriusok valóban hittek abban, hogy a pokol figurái ellen harcolnak, a chiliazmust társadalmi forradalommal ötvözték, Codreanu mély vallásos hittel hitt a feltámadásban. De vajon ez a hit nem azt a halálöszönt ellensúlyozta, amelyről Freud értekezett? Akik Codreanun közelről látták, arckifejezéséről leolvasták a tragikus véget – és ezt persze utólag írták meg. Tudjuk, a fasiszmusok halálkultusza erőfokozó foglalatosság is volt, de más is, és különösen a Vasgárda esetében. Codreanu és Moța egyaránt jól tudták, hogy milyen veszélyes játékba kezdtek, amely halálukkal végződhet. A király 1935 júliusának

legelején nyomatékosan figyelmeztetett is. Meghívta magához Moját, majd megkérdezte, hány bűnöző lett a történelem során miniszterelnök. A válasza, hogy egy sem, jelentőség-teljesen közölte: „akkor ne beszéljünk róla”. Mire Codreanu – aki tudhatta, hogy mindent visszamondanak – bizalmasainak körében leszidta a királyt, és így üzent: „Károly még uralkodik, amíg nem jön ő.”²⁵ Codreanu Jens szerint naiv módon bejelentette, ha hatalomra kerül, 48 órán belül csatlakozik a Tengelyhez. A nyilatkozat talán még sem volt olyan naiv, mert Codreanu felmérte, hogy szövetségesre van szüksége, és miután a nácik nem tekintették annak, így akarta kikényszeríteni a szövetséget és a vele járó védelmet. Jövőképe is realisztikus, mert kezdettől fogva német–olasz–román szovjetellenes háborút vizionált, és ez be is következett, és ha Románia hamarabb csatlakozik Hitlerhez, talán az 1940-es román területi veszteségek is elmaradhattak volna. Viszont a Kapitány azzal, amit tett és mondott, a végzetet siettette.

Jens szerint a szláv-ortodoxok jobban megértették a legionárius misztikát, mint a nem ortodoxok, amikor a bukaresti fehérorosz diaszpóra vezetője Codreanut Raszputyinhoz hasonlította, a szerb követet pedig a forradalomelőtti orosz erjedéshez emlékeztették a romániai fejlemények. Egyébként Octavian Goga már a '20-as évek derekán megérezte, mi készül: „Úgy tűnhet, hogy Turgenyev vagy Dosztojevszkij egy-egy oldala elevenedett meg a Dunánál, és a földalatti vihar által elragadott társadalomban, túl egyesek meddő mennyei boldogságán, új katekizmus kezd dolgozni.” (Lehet, hogy az *Ördögök*re gondolt Goga, igaz, Dosztojevszkij ebben a regényében éppen Turgenyevet szerkesztette ki, az összeesküvők pedig megbűnhődtek, vagy morálisán megsemmisülten tűntek el, miután éppen ártatlan életüket oltottak ki.) A román fiatalok viszont – oktatót ki Goga egy zsidó újságíró – „a fanatikus és intranzigens nemzeti vallást képviselik, állami életünk legfontosabb alapját”.²⁶ De ha már Dosztojevszkij világába léptünk be, úgy vélhető, Codreanu elképzelései rokoníthatóak Iván Karamazov azon eszmefuttatásával, mely szerint az egyháznak állammá kell válnia. Ezzel szemben Zoszima sztárec azt vallotta, hogy a társadalom várja egyházzá változását, és finoman megfeddte Ivánt azért, mert szórakozik saját kétségbeesésével, miközben maga sem hisz tulajdon dialektikájában. De milyen lehetett Codreanu miszticizmusa? Vajon elég őszintének minősíteni, mint Jens teszi, aki egyébként mellőzi Codreanu vallásos nézeteinek blaszfémiaként való – gyakori – minősítését. Nem lenne talán jobb racionális misztikáról beszélni, bár ez oximoronként hathat. Csakhogy Codreanu kívülről is szemlélte azt, amit belül átélt. És talán senki sem fogalmazta meg jobban a fasizmus és a kommunizmus interaktivitásának dialektikáját, mint maga Codreanu a Duca-perben a hadbírák előtt, amikor azt fejtegette, hogy „ameddig érvényesül a kommunista misztika, addig szükség van áldozatkészésre is a román nemzet oldalán. Az ő misztikájuk hatalommal nem győzhető le, hanem csak másik misztikával, az internacionalista kommunista misztikával nem lehet csak nacionalizmusunk misztikájával szembeszállni, fegyelmükkel csak a mi fegyelmünk szállhat szembe, áldozatkészségünkkel csak a mi áldozatkészségünk, és fanatizmusuk mértékét csak a mi misztikánk fanatizmusa haladhatja meg. Nem engedhetjük meg, hogy egy miliméterrel is nagyobb legyen az ő misztikájuk, mint a miénk, vagy hogy fanatikus áldozatkészségük meghaladja a miénket, hiszen akkor már másnap legyőznek.”²⁷ Máskor pedig így vallott: „Azt akartam, hogy a légió nyílt keresztény alapra épüljön, hogy szembeszálljon a világ hitetlenségével, és felkészítsem ezeket a fiatalokat az ellenállásra, majd a gyűlölet és gonoszság hónapjaira, amelyek rájuk és ránk jöttek. Amikor a légió alapításával kivettem őket a világ gyűlöletének, rögtön megadtam a szükséges ellenszert, a hitet Istemben. Ez volt a légió első vonása. A második katonai jellege volt, a fegyelemé, a bátorságé, az áldozaté és önnön erőbe vetett hité. Csodálatos összefonódás volt: az ikon jelképezte a hitet,

és körülötte az éjjeli és nappali őrség pedig a katonai szellemet. Ebből a két jellegzeteségből fakadt a légió.²²⁸ Ez a vallás instrumentalizálása, és a Vasgárda története a vallás instrumentalizálásának is a története. De hát a keresztes lovagok nem instrumentalizálták a vallást? Igaz, a görögkeleti ortodoxia nem ismerte a keresztes lovagok rendjét. Viszont a vallás és instrumentalizálása mindig is valamiféle amalgámot alkotott. És hogy a legionáriusok esetében milyet, azt úgy vélem, hogy kortárs református teológusok és egy mai román – katolikus – történész jobban látta, mint a Jens által megidézett szláv-ortodoxok.

A kolozsvári Juhász István, református lelkész és egyháztörténész, amikor Nichifor Crainic tanait jellemezte, olyan képet adott azokról, amelyek a vasgárdista nézetekkel is rokoníthatóak: „Gondolatrendszere szerint az egyház kozmikus világába a nemzet, mint természeti egység szervesen tagolódik bele. A teológiai terminológia mi szerintünk való értelmében ez az álláspont azzal a veszéllyel járhat, hogy amikor az egyház a nemzetet, mint természeti egységet ismeri el és mint ilyent illeszti be a maga világába, azzal együtt elfogadta és szankcionálta a nemzet természeti mivoltába beletartozó nemzeti önkényt, önzést, bünt és hatalomvágyat is.” Mert „a görögkeleti kereszténység – misztikus jellege szerint – a világ és az egyes nemzetek megújulásának az útjaul nem a bűn öntudatosításának és az ellene való, döntés elé állító harcnak az útját ismeri el. Ez a világ s benne a nemzetek már benne vannak abban a nagy kozmikus egységben, az egyházban, amelynek az élete nem tudatosítható módon, misztikus módon halad a teljes megújulás felé: itt tehát nem a mindennapi élet döntésére és harcára, erkölcsi megújulására van szükség, hanem csak bele kell állni az átalakító erőknél abba a misztikus módon áradó s e világot átalakító folyamába, mely az egyház életén, liturgiáján, az elmélyülésen és az imádságon át közvetítetik.”²²⁹ Az átpolitizálódás útjára lépő és átstilizált – tehát nem az egész román – ortodoxia diagnózisa ez. Az út végén ott áll az állam és egyház egységét megvalósító etnokratikus állam fantomja, amelyet Crainic Krisztus törvényeként, ortodox eszményként hirdetett meg.³⁰ A félig-meddig szemtanú Makkai László szerint Codreanu nézete az élet céljáról, mint feltámadásról „mindenestől az ortodoxia világából nőtt ki” – az imígyen jellemzett ortodoxia világából. Mert „míg a nyugati kereszténység törekvése elsősorban arra irányul, hogy a hívőket felkészítse a bűn ellen vívott egyéni harcra és így jellemzője a személyes eticizmus, addig az ortodoxia célja a halhatatlanság javainak már e földön való közlése, a hívőnek az istenséggel való személytelen, üdvözült eggyé olvasztása a kultusz, a böjt, az imádságos elmélyülés által.” Ez a kollektívizmus, mert hiányzik belőle „az autonóm ember felelősségérzete, [...] tág teret enged a közösségi önzésnek, a kizárólagosságnak, ami a Vasgárdánál a nyílt erőszak rendszerre válásáig fajult. Mintegy mitológikus küzdelemben a román lélek két ősi bűnének, az erőszaknak és a korrupciónak gigantikus harca zajlott le Nagy-Románia életében, a Légió egymásra szabadította ezt a két elemi erőt és a harcban maga is elvérzett.”³¹

Ezt a jellemzést sokan nem bocsátották meg Makkainak, mert a lélek metaforája valami eredeti adottságra utalt. És ilyesmi nincs. Erre a szemléletre hasonló szemléleti keretekben a Vasgárda-ellenes román válasz csak az lehetett, hogy Codreanút és a macedorománokat ki-rekesztik a románságból, idegennek nyilvánítják, Codreanút korcsnak, a macedorománokat balkániaknak. Antonescu életíró-tábornoka szerint „Codreanu és társai vallásos miszticizmusa összeolvadt az egyszerű nép primitív ortodox képzeivel, és olyan fanatizmust okozott, ami általában nem jellemzi a románokat”. Ugyanez a szerző viszont később már arról írt, hogy „a Vasgárda vallásos miszticizmusának stupid formái nem magasabb vallásos etikából, hanem csak a tömegek obskúrus bigottságából fakadtak”.³²

A Vasgárda orosz monográfusa, aki valójában egy német monográfiát dolgozott át,³³ de azért bevitt némi eredetiséget, mintha megerősítené Makkai László kemény ítéletét,

amikor arról írt, hogy nyugati szemmel a Légió különösnek és vadnak tűnik, holott az ortodoxia archaikus formákat őriz, Codreanu célja az isteni törvényekre való hivatkozással: teokrácia, Kelet- és Délkelet-Európában nemzet és vallás elválaszthatatlan, a Légió inkább vallási rend, mint politikai párt.³⁴ „A földiek életébe való isteni beavatkozásnak, a szentek segítségének a hite részlegesen még él a mai katolicizmusban. Az ortodoxiában ez mindig is élő elem volt.” És erre példa Codreanu kinyilatkoztatása is a földi halandók életét irányító titokzatos erőkről.³⁵ Viszont ennek az ortodoxia-kultusznak némileg ellentmond 1931 decemberében tartott első parlamenti beszéde, amely szerint a nap nem Moszkvában, hanem Rómában kel föl.³⁶ A katolikus Spanyolországban sem egyszerűen az ortodoxia bajnokaiként léptek fel Moța és társai. Azt is lehet mondani, hogy pápábbak akartak lenni a pápánál. De ez a keresztény szolidaritás inkább arra „a pozitív kereszténységre” vall, amelyet a nácik hirdettek. A szerep, amelyet Codreanu vállalt, a régi vajdáké-
ra emlékeztet. 1934 februárjában így vallott naplójának: „A pogány állam korszaka után az egyházi újjáépítés és alapítás korszaka jön el. Ez a mi korszakunk.”³⁷ Nem új egyházat akart alapítani, hanem kolostorok és templomok építésére gondolt, ahogyan azt a vajdák tették hajdan. És ezzel az Egyház fölé emelkedni, mint maguk a vajdák is tették, és ezt tehette annál is inkább, mert az Egyház nem ismerte el soha az államtól való elválását.³⁸ Másrészt a történelem során „az egyház állami intézmény volt, és a vallás a nacionalizmus primitív formája. Mert a vallás társadalmi kohéziós elemnek bizonyult, az egyház pedig a vajdai tanács és vajdát választó gyűlés tere, Isten leszállt a földre, embereivel együtt és testet öltött egy pártfogó lényben.”³⁹ Ez a vajda volt, most a király és vele szemben a Kapitány, aki maga is vajdaként viselkedett, templomokat emelt, mint a vajdák, a vallást és a nacionalizmust igyekezett összeolvasztani. Ugyanakkor Codreanu nemzetfelfogását felekezeti-főlöttiség is jellemezte.

A Vasgárdát az ortodoxiával összemosó általánosítások lehetnek szépek, tetszetősök. A rálátás eredményei. Olyanok, mint a légi felvételek; csakhogy ezeken jól kirajzolódik, hogy milyen régészeti leletet rejt a föld színe, amit rajta járva nem igazán érzékelünk, a történészek általánosításai azonban gyakran eltakarják azt, amit a terepen közelről érzékelhetünk. Vajon ezek a nyugati keresztény (református) látószögből kialakított – tetszetős – általánosítások elősegítik-e a legionarizmus megismerését? Kétségtelen, alapvetően egybehangzanak a Vasgárda eredetiségét hangsúlyozó önvallomásokkal. Ortodox teológusok és ortodoxizáló világiak erősítik meg az idézett általánosítások érvényét. Azt is, ahogy egyes legionáriusok Dosztojevszkij világát idézték meg. Például Arșavir Acterian, akinél: „Raszkolnyikov önmagáért öl, saját boldogsága érdekében. Nem érdekli az Egyház, sem a nemzet. Egyedül bűnhődik, szenved, üdvözülni. A földi paradicsom nem lehetetlen, mielőtt semmi sem lehetetlen. Hiszen Isten csodák forrása. A paradicsomot viszont ki kell érdemeljük, imánkkal is. Egy nemzetnek meg kell teremtenie a saját lelkét ahhoz, hogy megérdemlje a paradicsomot. A kommunizmusban nincs hierarchia, nincs üdvözülési lehetőség, mert a tekintély az anyagi erőn kívül semmin sem alapul. / Csak az Úr hadserege teremt kapcsolatot a vallási és a politikai hatalom között, és ezzel visszaállítja az igazi tekintélyt. A diktatúra a szellem nevében [...] az ég áldása. [...] A legionárius mozgalom csak belső folyamat, a Román Nemzet öntudatosodásának kiteljesedésével győzhet. Ha ez a folyamat magával ragadja a románok többségét”.⁴⁰ Sokakat magával is ragadott. Példa rá Alexandru Constant. A *Bűn és bűnhődés* azzal zárul, hogy Raszkolnyikov feltámad a szerelemben, amikor „az élet lépett a dialektika helyére”. Alexandru Constant az egyetemi tanulmányok „steril dialektikájával” szakított, amikor belépett a Mozgalomba, és ott „megnyílt számunkra az út a Kapitány megértése felé,” és „akkor kezdtem érezni, hogy nemzetemben élek, sorsom összekötöm a nemzet sor-

sával, pontosabban: egyéni életnek sorsot adok”. És mindezt köszönhette Moţának, aki maga volt „a híd könyvízü, száraz és közömbös intellektualizmusunk és értelmet, hitet, döntést adó román, valamint keresztény spiritualitásunk között”. „Moţán keresztül érkezünk el a Kapitány szívéhez, a belé vetett teljes hithez”.⁴¹ Codreanu Krisztus-pótló figura, és Dosztojevszkij világában is akad, aki nem hisz Istenben, de hisz Krisztusban. Ugyanakkor éppen Dosztojevszkij regényvilága az, amelyik meghaladja az ortodoxiáról kialakított nyugatias általánosításokat. Zoszima sztárec csodálatos tanítása ellentmond a legionarizmusnak.

A Vasgárda nem egyszerűen ortodox termék, hanem összeurópai fejlemény – a maga eredeti jellegzetességeivel. A fasiszmusokban több a közös gnosztikus vonás, mint a kereszténység eltorzításából adódó. A nyugati kereszténység sem kínált védelmet a fasiszmus ellen. A fasiszták hatékonyan instrumentalizálták a kereszténységet, a keresztény egyházakat és felekezeteket igyekeztek maguk alá gyűrní – több-kevesebb sikerrel, aztán a náciizmus kívülről akarta felszámolni a kereszténységet. A legionarizmus viszont belülről bomlasztotta a kereszténységet, miközben vallásos tradicionalizmust is hirdetett, és jobban igazodott a hagyományokhoz.

A fasiszmus sokszínű jelenség, bár ez a sokszínűség is viszonylagos. „A fasiszmus nemzetről nemzetre változó nemzeti misztikára alapozott »életszemlélet«.”⁴² A román legionáriusok jobban őrizték a vallás hagyományait, mint a nyugati fasiszták, akiknek vallásossága nyugodtan nevezhető „álvallásos patológiának”.⁴³ Mindegyik fasiszmus „kvázi-vallásos alternatívát” akart felmutatni a marxizmus ellenében.⁴⁴ A legmesszebb a legionarizmus ment el a vallás terén. Olyannyira, hogy a legionarizmus már valamiféle eretnekségnek tűnhetett, olyannak, amelynek maguk a legionárius papok sem voltak tudatában, még akkor sem, amikor az egyházi vezetés élesen szembefordult a Légióval. A román ortodoxia sokszínűbb jelenség volt, mint például a görög. A 18. század elején a havaselvi metropolita döbbenet tette szóvá, hogy a papok is engednek az ördögi szokásoknak, mert egyszerűen túrték a húsvétkor szokásos népi álarcos ceremóniákat. És a fanarióta (görög) vajda alattvalói vallásosságát babonák labirintusának nevezte.⁴⁵ A kollektív üdvözülésnek vagy elkárhozásnak is hagyománya volt. És ez a moldvai templomok falfestményein is megjelent. „Az Ítélet egyetlen kritériuma a hit, nem a bűn” – írja Daniel Barbu, megerősítve, amit fentebb Juhász Istvántól, valamint Makkai Lászlótól idéztem, és hozzátéveszi: „De figyelem: nem olyan hitről van szó, amely egyéni opció, szubjektív elkötelezettség, hanem olyan hitről, amely a társadalmi normákba való beilleszkedés gyakorlata.” Tehát életforma. „A halottak összességükben ítéltetnek el vagy üdvözültenek, aszerint, hogy az Egyházzal, természetesen a keleti Egyházzal szemben miként viselkedik az az etnikai vagy kulturális csoport, amelyhez tartoznak. Ezekon a freskókon a dicsőséges Krisztus előtt nincs egyéni sors. Mindenki olyan sorsban részesül, amelyet közössége megérdemel.”⁴⁶ A legionárius kollektív megváltástan azonban nem az ortodox spiritualizmusban, hanem a vajdai hatalom ortodoxia-gyakorlatában gyökerezik. Innen a vizuális élmény. Ugyanakkor a millenarisztikus mozgalmak Európa-szerte kitermelték ezt a pszichózist, hiedelmet és reményt.⁴⁷ A legionárius hírmondóban viszont tételszerűen állították a kommunizmussal szemben azt, hogy „hiszek Istenben és a lélek erejében”, „az élet csak eszköz az örökkévalóság törvényének kiteljesítésében: Isten által adott morális élet”, „van a léleknek örök élete, tiszta, ragyogó... Erre törekedve, derűvel fogadok minden szenvedést, akár a halált”, ugyanakkor „minden embernek szüksége van a tulajdonra családja eltartása érdekében.” Az Egyházzal szemben viszont úgy foglaltak állást, hogy hangsúlyozták „a legionáriusok keresztény módon élnek, és a Kereszténységért harcolnak. Templomokat emelnek és tisztelik a papságot.”⁴⁸ És a papság is a Légiót.

Fasizmus és vallás viszonyáról a végtelenségig lehet okoskodni. De az kétségtelen, hogy a Kapitány tudott imádkozni, és hatott az, ahogy imádkozott. A 30-as évek derekán az egyik legionárius pap puszta kíváncsiságból követte a templomba, és figyelt, aztán látva az imádkozó elmélyültségét „titkos erő készített arra, hogy én is letérdepeljek, mely gesztust az a kötelesség indokolt, hogy mi ortodoxok egy valakiért imádkozzunk. Titokzatos módon a Kapitány imája felmelegített és megerősített. Sokáig tartott ez a misztikus összeolvadás. Amikor felemelkedtem, nagy bámulatomra ott álltak a hátam mögött mindazok a papok, akikkel együtt voltam a parasztpártiak gyűlésén. Ők is letérdepeltek és imádkoztak, mint én. A Kapitány kimondhatatlanul boldog volt, hogy Vele együtt imádkoztunk.” A papok pedig azon tűnődtek el, hogy mi készítette őket a közös imára, és sokan beléptek a Vasgárdába. Az emlékező, akitől idéztem, pedig megírta a maga imáját a Kapitányról: „Te vagy a Főpap, aki szellemiséget adtál dermedt oltárainknak. / [...] Te vagy az oltár, amelyre az Új Románia épül. / Te vagy a Keleti Ortodoxia császára. / Te vagy az európai nacionalizmus ege.”⁴⁹ Csakhogy az igazi egyházfő a világi uralkodó. Károly király is, amikor kiadta a parancsot, az egyházi vezetés elhatárolta magát a Vasgárdától és Codreanutól, akit 1990 után sokan szentté akartak avatni, és vannak, akik annak is tartják.

„Codreanu halálával nem ér véget az életírása” – hangsúlyozza Jens. És okkal. Amikor a '90-es évek elején felkerestem Milcoveanut, bukaresti Petőfi Sándor utcai otthonában, akkor ő, egyébként Codreanu egyik orvosa, úgy beszélt a Kapitányról, mintha jelen lenne. És miközben megajándékozott néhány kiadványával, kifejtette, hogy a nagy veszély a nemzeteinket létében fenyegető zsidóság. Aztán amikor egy olyan román barátomat kértem meg, hogy röviden foglalja össze mindezt, amit egykori legionárius apjától hallott, akinek a börtönben volt ideje meghányi-vetni a múltat, a válasz: Codreanu zsidó! Más szóval az antiszemitizmust is a zsidók találták ki és vele a Légiót, amiért oly sokan életüket veszítették és börtönben sínylődtek.

Egyébként a Kapitány antiszemitizmusában is van némi dialektika. Vaida Voevod belügyminiszternek egyenesen megmondta: „Önmagában az antiszemitizmus nem program, de összetarthat, mint jelszó. Ismeri Moldovát, tudja mennyire elzsidósodott?” És arra törekszem, hogy felrázzam a fiatal nemzedéket, a gyerekeket, hogy olyan nemzedéket neveljek fel, amely képes lesz állni a versenyt a zsidókkal. A moldvai különleges román fajta, lagymatag, álmodozó. Fel kell rázni, fel kell ébreszteni, meg kell acélozni.”⁵⁰ Aztán 1938 elején Codreanu egy angol újságíróknak kifejtette, és az osztrák sajtó is megszólította: „A zsidók rákos fekély, és minden rákos fekélyt el kell távolítani. Nálunk közel egymillió zsidó található. Azon a napon, amikor hatalomra kerülünk, rögtön rendszabályokat fogantatosítunk ellenük: 500 ezer maradhat az országban, egyeseknek megengedjük, hogy elmenjen. A többit a Fekete-tenger partjára szállítjuk, és szintén elhagyják az országot: egyesek a tengeren, a legtöbb azonban a tenger alatt.”⁵¹ A román olvasó azt tudhatta meg, hogy a Kapitány a *Daily News* tudósítójának elmagyarázta, hogy a „zsidókérdés” megoldásának három változata van: asszimiláció, együttműködés és eltávolítás, ő maga ez utóbbi híve. A kérdésre viszont, hogy hová telepedjenek le a zsidók, azt válaszolta, hogy nem tudja, mert nem geográfus szakember, de hisz az európai civilizációban, amely nehezebb kérdéseket is megoldott, kitalálta a rádiót és televíziót.⁵² Más alkalommal arról beszélt, hogy „a gazdag zsidók ellen vagyunk, akik kizsákmányolják az országot és korrumpálják a politikusokat, de bittal nem oldhatjuk meg ezt a problémát, hanem csak a románok nevelésével, hogy ne vásároljanak tőlük és ne vásárolják meg őket, amikor viszont hatalomra kerülünk, törvényes kisajátítással és segélyezéssel elérjük, hogy hazájukba távozzanak”.⁵³ „Meg kell semmisítsük a zsidókat, mielőtt ők semmisítenek meg

minket”, és ezért „az utolsó zsidónak is el kell hagynia az országot”⁵⁴ – fejtegette 1938 elején háromórás interjú alkalmával annak az angol zsidó újságírónak, akit bukaresti zsidó ismerősei óvtak attól, hogy felkeresse „a zsidófaló gyilkost”. Aggódtak is ezen újságíró életéért, de Codreanu nagyon barátságos volt vele. Kétszer is fogadta, és még a Predealra is meghívta magához síelni (ami elmaradt). „Szeretem Önt” – mondta neki a Kapitány, aki az interjú alkalmával adott neki egy képet, és miután megjelent az interjú, még a könyvét is, dedikációval: „Sok szeretettel korrektt újságírói magatartásáért.”⁵⁵ Viszont miközben tüzet okádott a zsidókra, azt is elmondta, hogy hatodik érzéke van ahhoz, hogy bárhol megismerjen egy zsidót, és ilyenkor elfogja valamiféle borzalom.⁵⁶ Ezek után meg is jegyezhetette az újságíró, hogy nem tudja megfejtetni „a zsidóverő gyilkos” irányában tanúsított „barátságos magatartásának rejtélyét”.⁵⁷ Talán nagyobb rejtély, hogy a Kapitány meg volt elégedve az interjúval, amelyet – ha az újságíró beszélgetését követjük – némi borzongás nélkül ma aligha lehet olvasni.

Jens szerint senki nem polarizálta úgy a román társadalmat, mint Codreanu. A legionárius mozgalom pedig reakció volt a modernizációra, és ma azért is olyan nehéz számot vetni vele. Marxnak abban igaza volt, hogy ami egykor tragédia volt, ismétlődésekor komédiává válik. És ki nem szereti jobban a komédiát, mint a tragédiát, ha életünkről van szó? Csakhogy komédia és tragédia könnyen átjátszhatnak egymásba. Imádkozzunk, ne így legyen!

JEGYZETEK

- 1 Oliver Jens Schmitt: *Căpitan Codreanu. Aufstieg und Fall der rumänischen Faschistenführers*. Wien, Paul Zsolnay Verlag, 2016. 336 o.
- 2 Miskolczy Ambrus: *A Vasgárda 1927–1937. Antiszemitizmus, mitológia, vallás*. Budapest, Gondolat, 2015.
- 3 A. L. Easterman: *King Carol, Hitler and Lupescu*. London, 1942. 226., 237.
- 4 Ana Bazac: În legătură cu ultima dispută dintre democrați privind legionarismul. <http://www.criticatac.ro/4511/in-legatura-cu-ultima-disputa-dintre-democrați-privind-legionarismul> (2012-02-19)
- 5 <http://www.zelea-codreanu.com/> (2016-12-27)
- 6 *Totalitarismul de dreaptă în România. Origini, manifestări, evoluție 1919–1927*. [I.] Szerk. Ioan Scurtu. București, 1996. 252
- 7 <http://www.fgmanu.ro/permanente.php?v=arhiva&an=2012&editie=An+XV+Nr+7-8+iulie-august+2012#p933> (2013-08-10)
- 8 Corneliu Zelea Codreanu: *Pentru legionari*. [Sibiu, 1936.] Timișoara, 1993. 169.
- 9 *Totalitarismul*, I. 391.
- 10 Valentin Orga: *Moța. Pagini de viață*. Cluj-Napoca, 1999. 193.
- 11 Gh. Buzatu, Corneliu Ciocanu, Cristian Sandache: *Radiografia dreptei românești. (1927–1941)*. București, 1996. 384.
- 12 Petre Pandrea: *Memoriile mandarinului valah*. București, 2000. 388.
- 13 Zoltán Rostás: *Monografia ca utopie. Interviuuri cu Henri H. Stahl*. București, 2000. 162.
- 14 <http://www.scribd.com/doc/38546447/Discurs-CZ-Codreanu>
- 15 Nichifor Crainic: *Zile albe–zile negre*. București, 1991. 297.
- 16 Crainic: *Zile albe*, 296.
- 17 Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității, București Penal 11784/5. 49.
- 18 Grigore Manoilescu: Om din altă plamadă: Corneliu Codreanu. *Codreanu și epoca sa*. Szerk. Gabriel Stănescu. Norcross, 2001. 164.
- 19 Rebecca Haynes: Corneliu Zelea Codreanu: the Romanian ‘New Man’. *In the Shadow of Hitler*. Szerk. Rebecca Haynes, Martin Rady. London, New York. 2011. 185.
- 20 Mircea Vulcănescu: *Nae Ionescu. Așa cum l-am cunoscut*. București, 1992. 81.
- 21 *Ideologie și formațiuni de dreaptă în România. 30 martie 1938–6 septembrie 1938. V*. Szerk. Ioan Scurtu, Corneliu Beldiman, Badea-Florin Pintilie, Puiu Dumitru Bordeiu, Tiberiu Tănase. București, 2006. 75.
- 22 *Adevărul*, 1936. dec. 1.; *Szabadság* [Nagyvárad], 1937. nov. 12. 261. sz.; *Napló* [Nagyvárad], 1937. nov. 14. 263. sz.
- 23 C.N.S.A.S. Penal 11784/18. 42.
- 24 Vulcănescu: *Nae Ionescu*, 79–83.
- 25 Arhiva Națională Istorică Centrală, DGP, 117/1933. 85–86.

- 26 *Totalitarismul*, I. 430–431.
- 27 Arhiva Națională Istorică Centrală, MID 15/1/1934. 28–29.
- 28 Ion Banea: *Căpitanul*. Timișoara, [1936] 1995. 112.
- 29 Juhász István: Az újtértelmű román nacionalizmus. *Hitel*, 1937. 4. sz. 13.
- 30 Nichifor Crainic: *Ortodoxie și etnocrație*. București, 1940. 172.
- 31 Makkai László: A „nagy román” kísérlet két évtizede. *A románok története*. Bp., 1941. 393–394.
- 32 Ion Gheorghe: *Un dictator nefericit. Mareșalul Antonescu*. București, 1996. 111., 139.
- 33 Андрей Вячеславович Васильченко: *Между Дуче и Гитлером: румынские ученики фюрера*. Москва, 2004.; Armin Heinen: *Die Legion „Erzengel Michael” in Rumänien*. München, 1986. = Armin Heinen: *Legiunea «Arhangelul Mihail»*. București, 2006.
- 34 Васильченко: *Между Дуче и Гитлером*, 52., 55., 70.
- 35 Васильченко: *Между Дуче и Гитлером*, 56.
- 36 Васильченко: *Между Дуче и Гитлером*, 129–130.
- 37 Corneliu Zelea Codreanu: *Însemnări*. [1934] Editura Pământul strămoșesc, 1963. 23. <http://ro.scribd.com/doc/89721080/Corneliu-Z-Codreanu-Insemnari-ed-Pamantul-Stramosesc-1963>
- 38 Mirel Bănică: *Biserica Ortodoxă Română, stat și societate în anii '30*. București, 2007. 162.
- 39 Nicolae Roșu: *Dialectica naționalismului*. București, 1936. 149.
- 40 Arșavir Acterian: Blestem și răscumpărare. *Ideea Românească*, 1935. 2–4. sz. 86.
- 41 Alexandru Constant: Așa erau... *Cuvântul Argeșului*, 1937. febr. 1. 28–30. sz.
- 42 George L. Mosse: *Masses and Man*. Detroit, 1987. 149.
- 43 Michael Burleigh: *Sacred Causes*. London, 2006. XII.
- 44 Alexander J. de Grand: *Fascist Italy and Nazi Germany*. London, New York, 1996. 77.
- 45 Daniel Barbu: *Etica ortodoxă și «spiritul» românesc. Fieea românilor*. Szerk. Daniel Barbu. București, 2000. 70.
- 46 Daniel Barbu: *Bizanț după Bizanț*. București, 2001. 234.
- 47 Norman Cohn: *The Pursuit of the Millenium*. New York, 1970. 15.
- 48 Între legionari și comuniști este o prăpăstie. *Buletin legionar*, 1937. júl. 25. 8. s
- 49 Ștefan Palaghiță: *Garda de fier spre reînvierea României*. București, 1992. 159–162.
- 50 Uo. 15.
- 51 Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității, Penal 11784/12. 166.
- 52 Un interview al dlui Corneliu Zelea Codreanu în ziarul Daily News. *Gazeta de Vest*, 1938. jan. 11. 501. sz.
- 53 Nistor Chioreanu: *Morminte vii*. Iași, 1992. 82.
- 54 Easterman: *King Carol*, 230. Easterman interjúja a „Daily H...”-ban jelent meg (233), de lehet, hogy azonos a *Gazeta de Vest*ben ismertett interjúval, mert „a zsidókérdés” megoldásának három módját némileg hasonlóképpen fejtegette. Az újságíró emlékezete sem volt túl pontos, mert arról írt, hogy Codreanunál tett látogatása alkalmával Cantacuzino tábornokkal is találkozott – aki ekkor, 1938 elején már nem élt.
- 55 Easterman: *King Carol*, 239.
- 56 Easterman: *King Carol*, 238.
- 57 Easterman: *King Carol*, 239.